

ارائه مدل حقوقی - اقتصادی مسئولیت اجتماعی شرکتها در ایران

سیدفخرالدین حیدری منش*
دانشجوی دکتری حقوق خصوصی دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران
غلامنبی فیضی چکاب
دانشیار گروه حقوق خصوصی، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران
محمد رضا پاسبان
دانشیار گروه حقوق خصوصی، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۱۲/۱۶ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۲/۳۱

چکیده

مسئولیت اجتماعی شرکتها اصطلاحی حقوقی، مالی و اقتصادی است که از دهه نود میلادی به صورت گسترده با آزادسازی اقتصاد و شکاف عمیقی که میان نقش‌های اجتماعی و اقتصادی شرکتها ایجاد شده بود، پدید آمد. قبل از آن تئوری غالب در مورد شرکت‌های تجاری صرفاً مبتنی بر کسب سود بیشتر و به عبارتی بیشینه‌سازی سود بوده است. این در حالی است که فعالیت و تصمیمات شرکتها در کسب سود بیشتر عموماً جامعه را تحت تأثیر قرار می‌دهد. مسئولیت اجتماعی شرکتها در جستجوی توازن میان انتفاع اجتماع ذی‌نفعان، سهامداران (مالکان شرکت) و جامعه توأمان است تا هم‌راستا با حفظ حقوق سهامداران، ساختارهای اقتصادی و اجتماعی مسائلی نظیر محیط‌زیست، اقتصاد، فرهنگ، ارزش‌ها، آداب و رسوم جامعه محیط بر شرکت را نیز حفظ کند. این دو رویکرد متأثر از دو اندیشه کلان فلسفی، اقتصادی و ایدئولوژیک بنیادین اصالت فرد و اصالت اجتماع و در ادامه اندیشه‌های موافق و مخالف و یا منتقد سرمایه‌داری بوده و هست که به نظر می‌رسد مسئولیت اجتماعی شرکتها به عنوان یک تئوری برآمده از نقد سرمایه‌داری با رویکرد حقوقی و فقهی کشور ما سازگار باشد. به همین منظور این پژوهش به دنبال بررسی، شناسایی جنبه‌های حقوقی مسئولیت اجتماعی شرکتها در حقوق اتحادیه اروپا و ایران و چگونگی نحوه اعمال آن در قوانین و مقررات جاری کشور است.

واژگان کلیدی: حقوق شرکتها، مسئولیت اجتماعی شرکتی، بنگاه‌های اقتصادی، حقوق ایران و اتحادیه اروپا، توسعه پایدار

۱- مقدمه

در سال‌های اخیر، قدرت گرفتن روزافزون شرکت‌ها و مقررات‌زدایی و خصوصی‌سازی صنایع عمومی به همراه پدیده‌هایی از قبیل جهانی‌شدن و افزایش توجهات رسانه‌های جمعی، این انتظار را از شرکت‌ها به وجود آورده است که در فعالیت‌های خود، مسئولانه‌تر عمل کرده و علاوه بر منافع خود، منافع جامعه‌ی پیرامونی خود را نیز در نظر گیرند (شاه‌حسینی، ۱۳۹۷: پیشگفتار). به عبارت دیگر، شرایط جدید جهانی تقاضایی در زمینه "مسئولیت اجتماعی شرکتی Corporate Social Responsibility (CSR)" به وجود آورده که میزان آن هم رو به رشد است.

«مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها» به عنوان مبحثی میان رشته‌ای اصطلاحی حقوقی، مالی و اقتصادی است که از دهه نود میلادی به صورت گسترده با آزادسازی اقتصاد و شکاف عمیقی که میان نقش‌های اجتماعی و اقتصادی شرکت‌ها ایجاد شده بود، پدید آمد. قبل از آن تئوری غالب در مورد شرکت‌های تجاری با اندیشه‌های آدام اسمیت و مالتوس و استوارت میل ذیل اندیشه اقتصادی سیاسی و پیروان آنان یعنی نئوکلاسیک‌ها صرفاً مبتنی بر کسب سود بیشتر و به عبارتی بیشینه‌سازی سود بوده است.

اگرچه «مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها» برخاسته از اقتضات اقتصادی متعاقب بروز و ظهور بنگاه‌های اقتصادی جدید و شرکت‌های عظیم به لحاظ گستردگی قلمرو، عملکرد و توانایی تأثیرگذاری بر جامعه در کشورهای غربی توسعه یافته است لیکن از آنجا که در ایران با پیشرفت صنعت و تجارت و ایجاد هلدینگ‌ها، صندوق‌های بازنشستگی و بنگاه‌های اقتصادی موثر بر جامعه همچون شرکت‌های خودروسازی، فولاد و ... و به دنبال قوانین مربوط به خصوصی‌سازی، جای خالی بررسی تعامل و تعادل نفع خصوصی در برابر نفع عمومی بیش از پیش ضروری به نظر می‌رسد. این در حالی است که لایحه

تجارت مراحل تدوین و تصویب خود را طی می‌کند پژوهش حاضر می‌تواند به ضرورت یا عدم ضرورت تدوین مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها در قوانین تجاری ایران پاسخ گوید.

مسئله این است که مقررات ایران در خصوص مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها به دلیل اینکه سالهاست که حقوق تجارت ایران تغییری نکرده و مقتضیات روز به روز نشده است از مفاهیم و نظریه‌های قانونی حقوق تجارت مدرن دنیا عقب مانده و همچنان در قلمرو کد ناپلئون باقی مانده است. امروزه پس از فرار و نشیب اندیشه‌های بیشینه‌سازی سود و تئوری ذی نفعان، حاکمیت شرکتی از منظر جدیدی به حقوق شرکت‌ها می‌نگرد که به لحاظ تأثیرگذاری مثبت اندیشه مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها و بکارگیری عملی این اندیشه در رفتار شرکت‌ها نیاز به تقنین در این زمینه می‌باشد. لذا مطالعه و تحقیق در زمینه مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها و بررسی جایگاه حقوقی می‌تواند نوع نگرش عمومی و نگرش خاص جامعه حقوقی بدین موضوع را تحت تأثیر قرارداده و احتمالاً در تدوین و تصویب مقررات جدید به سمت پذیرش قانون جامع‌تر و روشن‌تری در این زمینه پیشرفت حاصل آید.

۲- پیشینه تحقیق

مسئولیت اجتماعی بنگاه‌ها اخیراً به عنوان یکی از مهمترین استراتژی‌ها برای پیشبرد فعالیت‌های سازمانی مطرح شده است. تاکنون تلاش‌های زیادی شده است تا بتوان به تعریفی جامع و کامل از مسئولیت اجتماعی دست یافت، ولی تمامی این تعاریف با محدودیت‌ها و نقایصی روبه‌رو شده است. تفکر جدید پیرامون شرکت و مسئولیت اجتماعی آن توسط بوون^۱ در سال ۱۹۵۳ مطرح گردید. وی مسئولیت‌های جدیدی را برای شرکت و مدیران بیان کرد. در دهه‌ی ۱۹۶۰ برای اولین بار مسائل سیاسی در مقررات گذاری شرکت‌ها در نظر گرفته شد. این تحولات باعث ظهور مسئولیت اجتماعی شرکت در اوائل

^۱- Bowen

دهه‌ی ۱۹۷۰ شد. در دهه‌ی ۱۹۷۰ تغییرات مهمی در قوانین کار کشورهای همچون انگلستان و آمریکا و در جهت افزایش قدرت کارکنان و اتحادیه‌های کارگری به وجود آمد. در این دهه، ارتباطات میان کارکنان و کارفرمایان بهبود یافت. از دهه‌ی ۱۹۷۰ شرکت‌های انگلیسی گزارش‌هایی در زمینه‌ی مسئولیت‌های اجتماعی خود منتشر کردند که می‌توان از جمله آنها به گزارش در مورد مشتریان و اجتماع که بیشتر توسط بخش دولتی انگلستان منتشر می‌گردید، گزارش مربوط به کارکنان که شامل حسابداری منابع انسانی می‌شد و گزارش در مورد محیط زیست اشاره کرد. در دهه‌ی ۱۹۸۰ و ۱۹۹۰ بیشتر مسائل محیطی مورد توجه دولتمردان قرار گرفت (گری، اوان و ادامس^۱، ۲۰۱۸).

از لحاظ نظری، حوزه‌ی مسئولیت اجتماعی شرکت با مشکلاتی مشابه‌ای در تعریف مفهوم مسئولیت اجتماعی روبه‌رو می‌باشد. تعدد و چندگانگی روش‌ها و ابعاد این مفهوم پیچیده، ارائه گزارش عینی از اجزای آن که بیشتر ذهنی و اغلب ارزیابی آن بر اساس معیارهای مربوط به زمینه‌های اخلاقی و یا اجتماعی می‌باشد را دشوار کرده است (دخیلی و انسی، ۲۰۱۸). تعریف اولیه‌ی مسئولیت اجتماعی شرکت به دهه‌ی پنجاه میلادی بازمی‌گردد (کارول^۲، ۲۰۱۹). اصطلاح مسئولیت اجتماعی شرکت به وسیله‌ی سه لغت که دربرگیرنده‌ی آن است تعریف شده است: شرکت، اجتماع، مسئولیت، زو و تن^۳ (۲۰۰۸). مسئولیت اجتماعی شرکت را به عنوان فرآیند ایجاد ثروت، ارتقاء مزیت رقابتی شرکت و حداکثر کردن ارزش ثروت و منافع ایجاد شده برای جامعه بیان کرده‌اند، که به طور کلی تعهد و توجه کسب و کار به کیفیت زندگی کارکنان، مشتریان، جامعه محلی و کل جامعه را در جهت توسعه‌ی اقتصادی پایدار مدنظر دارد (هولمه و واتس^۴، ۲۰۱۹).

مسئولیت اجتماعی شرکت اغلب به طبقات اقتصادی، اجتماعی و محیطی تقسیم می‌شود که با توجه به تعریف مرکز جهانی توسعه پایدار کسب و کار، به عنوان تعهد کسب و کار در توجه به توسعه‌ی اقتصادی پایدار، کار کردن با کارمندان، خانواده، جامعه‌ی محلی و به طور کلی جامعه در جهت بهبود کیفیت زندگی تعریف شده است (کارنا^۵، ۲۰۱۷). مسئولیت اجتماعی شرکت عموماً به طریقه‌ای از تجارت و نیز خلق ارزش‌های اجتماعی اطلاق می‌شود که بر طبق و حتی فراتر از الزامات قانونی، اخلاقی و خواسته‌های عمومی و اقدامات قانونی در پاسخگویی به ارزش‌های گروه‌های ذینفع است (لوتکنهورست^۶، ۲۰۱۷؛ واداک، بودول و گراوس^۷، ۲۰۱۹).

در دهه هشتاد میلادی محققان زیادی به آزمایش تأثیرات تعهد اجتماعی شرکت بر سودآوری پرداختند (به طور مثال اپرله، کارول و هارت فیلد^۸، ۱۹۸۵؛ دراکر^۹، ۱۹۸۴؛ کوچران و وود^{۱۰}، ۱۹۸۴؛ مک‌گوییر، ساندگریم و شی‌ویز^{۱۰}، ۱۹۸۸). نقطه‌ی مشترک همه‌ی این مطالعات این است که تعهدات اجتماعی را به عنوان یک فرصت بالقوه برای سازمان‌ها تلقی کردند و این عبارت که شرکت‌های مسئول و متعهد، شرکت‌های سودآور هم هستند، ماحصل این مطالعات بود (کارول، ۱۹۷۹). در طی دهه‌ی نود میلادی همچنان مباحث موجود در دهه‌ی هشتاد تعقیب می‌شد ولی با این تفاوت که هر چه تکلیف اجتماعی شرکت‌ها به زمان کنونی نزدیک می‌شود مرزهای آن نیز گسترده‌تر می‌گردد و گروه‌های بیشتری را شامل می‌شود و بیشتر جنس استراتژی به خود می‌گیرد. کاستکا، بامبر و شارپ (۲۰۰۴) بیان می‌کنند که مفاهیمی که مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها بیان می‌کند در گذشته شامل دغدغه‌های محیط زیست، روابط عمومی، نوع دوستی شرکت‌ها، مدیریت منابع انسانی و روابط با اجتماع

^۶- Luetkenhorst

^۷- Aupperle, Carroll & Hartfield

^۸- Drucker

^۹- Cochran & Wood

^{۱۰}- McGuire, Sundgren & Schneeweis

^۱- Gray, Owen & Adams

^۲- Carroll

^۳- Zhu & Tan

^۴- Holme & Watts

^۵- Karna

۳- روش تحقیق

مقاله حاضر توصیفی تحلیلی بوده و با استفاده از روش کتابخانه ای موضوع مورد اشاره بررسی شده است.

۴- مبانی نظری

۱- CSR در اتحادیه اروپا

به عقیده برخی از محققین "روندهای اخیر در میان کسب و کارهای اروپایی حاکی از پذیرش CSR صریح است و یکی از اجزاء مهم روابط جامعه - کسب و کار در اروپا شده است، چنانچه اکنون بیشتر شرکت های اروپایی پیشرو دارای سیاست های CSR هستند" (Katsara, 2020:8-10). دلایل رواج این شکل از CSR در اروپا محل اختلاف است و بیشتر درباره آن، دلایلی مبتنی بر شرایط خاص هر کشور و هر شرکت ذکر کرده اند. با این حال، چندین عامل اصلی را می توان برای آن برشمرد. "اول اینکه، اقدام مستقیم دولت در دستیابی به اهداف عمومی در اروپا نسبتاً کاهش یافته است. علاوه بر این، پس از خصوصی سازی زیرساخت ها، مخابرات، خدمات صنعتی، و برخی خدمات بهداشتی و رفاهی رشد چشم گیری در کسب و کار در اروپا اتفاق افتاد. بر همین اساس، از مدل های چندجانبه ای حاکمیت که شامل کسب و کارها هم هستند استفاده بیشتری می شود. دوم اینکه، توجه اجتماعی بیشتری به شرکت ها، مخصوصاً در بخش های مرتبط با کالاها و خدمات عمومی، شده است. بخشی از این توجه ناشی از تمایل دولت به اعمال حاکمیت از طریق هدف گذاری و نظارت و بازرسی است. بخش دیگری از آن هم ناشی از افزایش توجه جامعه مدنی به کسب و کارها و اثرات اجتماعی آنها است. سوم اینکه، کسب و کارهای اروپایی در معرض فهم جهانی جدیدی از مدیریت، مخصوصاً درباره قوانین، هنجارها، و دانش کسب و کار قرار گرفته اند. بنابراین، با اینکه تفاوت های ملی در CSR همچنان مهم هستند، این شرکت ها در برابر رواج روزافزون استانداردها و اقدامات مدیریتی جدیدی، شامل

نامیده می شد. تعریف های مختلف و فراوان در رابطه با مسئولیت اجتماعی شرکت ها مؤید نکته ی دیگری نیز می باشد و آن این که این تعریف از دیدگاه عملیاتی تا دیدگاه استراتژیک و در سطح جهانی و دربرگیرنده ی اجزای بیشتر تکامل داشته است (سایا، ۲۰۰۱).

مفهوم مدرن CSR از دهه ۱۹۵۰ ایجاد گردید و در دهه ۱۹۶۰ رسمی و در دهه ۱۹۷۰ غنی تر گردید (پورفتحی، ۱۳۹۸: ۵۱). بر اساس مطالعات متنوعی که در ادبیات CSR انجام شده است؛ CSR به طور گسترده تر به عنوان فعالیت هایی تعریف می شود که شرکت ها همانند یک شهروند خوب در فعالیت هایی که رفاه جامعه را همراه با منافع خودشان تأمین می کند، مشارکت دارند. به دیگر سخن مسئولیت های اجتماعی، سازمان ها را تشویق می کند تا منافع جامعه را با پذیرش مسئولیت اثرات فعالیت های خود در تمامی جنبه های عملیاتی بر مصرف کنندگان، کارگران، سهامداران، اجتماع و محیط در نظر بگیرند. لازم به ذکر است که در نوشته های اولیه به ویژه دهه های ۱۹۵۰ و ۱۹۶۰، اصطلاح CSR، اغلب به صورت مسئولیت اجتماعی مورد استفاده قرار می گرفت و شاید این بدین دلیل بوده است که هنوز عصر برتری و چیرگی شرکت های مدرن در کسب و کار فرا نرسیده بود (پور فتحی، ۱۳۹۸: ۵۲).

در همین راستا، سیاست گذاران با این سؤال روبرو می شوند که آیا شرکت ها وظایفی را برای جلوگیری، شناسایی، مدیریت و کاهش هرگونه تأثیر منفی احتمالی که ممکن است بر کل جامعه (و در نتیجه حقوق بشر، بهداشت، محیط زیست و غیره) ایجاد کنند - از جمله تأثیرات تولید شده در طول زنجیره تأمین جهانی ناشی از عملکرد خود - دارند یا خیر؟! به عبارت دیگر فرآیندی این چنینی که از آن به عنوان "مسئولیت اجتماعی شرکت (CSR)" یاد می شود، و بعضاً مترادفی تحت عنوان «رفتار تجاری مسئولانه»^۲ دارد؛ قابل اجرا، الزام و پیگیری از سوی شرکت ها هست؟

² - Responsible Business Conduct (RBC)

1- Saiia

تعیین می‌کند. در عین حال، گفتمان عمومی در هر کشور بر این نکته نیز متمرکز است که کدام موضوعات و اقدامات باید تحت عنوان CSR قرار گیرند (Idowu, 2018: 28). حفاظت از محیط زیست موضوعی است که می‌تواند در سراسر چشم‌انداز CSR اروپا یافت شود و تقریباً در همه گزارش‌های شرکت‌ها وجود دارد. قوانینی که توسط تک‌تک کشورها وضع می‌شود (Idowu, 2018: 30).

۱-۱- نقاط عطف CSR در اتحادیه اروپا

به طور کلی این نقاط عطف در اتحادیه اروپا به صورت ذیل قابل اشاره هستند - (Mullerat, 2018: 5):

✓ در سال ۲۰۰۰، اجلاس لیسبون تشکیل شد، جایی که سران کشورهای اتحادیه اروپا متعهد به تجارت برای حمایت از CSR به عنوان بخشی از دستور کار لیسبون شدند.

در سال ۲۰۰۱، پیمان سبز اتحادیه اروپا در زمینه ترویج چارچوبی اروپایی در مورد CSR که شامل طیف گسترده‌ای از موضوعات، از جمله اقدامات مسئولانه در هنگام تغییر ساختار شرکت‌ها، ارتقا تعادل کار / زندگی و کدهای رفتاری و حقوق اجتماعی شرکت‌ها است، تصویب و منتشر گردید.

در سال ۲۰۱۱، کمیسیون اروپا سیاست جدیدی را درباره CSR منتشر کرد که در آن باید شرکت‌ها برای پاسخگویی کامل به مسئولیت اجتماعی خود، فرآیندی را برای ادغام نگرانی‌های اجتماعی، زیست محیطی، اخلاقی و حقوق بشر در عملیات تجاری و استراتژی اصلی خود در همکاری نزدیک با ذینفعان خود در نظر بگیرند.

در سال ۲۰۱۴، دستورالعمل ۹۵/۲۰۱۴ / EU (Directive 2014/95/EU) مبنی بر گزارشگری غیرمالی به تصویب رسید که موضوع شفافیت در CSR را به بالاترین حد خود رساند.

بدین صورت که اتحادیه اروپا از طریق مقررات اختیاری و اجباری با هدف ارتقا CSR، شرکت‌ها را ترغیب

طرح‌های داوطلبانه و ابتکاری برای پیش بردن CSR صریح، قرار گرفتند و شروع به پذیرش آن‌ها کردند. این اقدامات جدید از جانب سازمان‌هایی جاافتاده و با سابقه مثل سازمان ملل، OECD، سازمان بین‌المللی استاندارد (ISO)، و همچنین سازمان‌های استاندارد جدیدتری مانند طرح گزارشگری جهانی مطرح شده است. البته عضویت در این سازمان‌ها یا پذیرش این استانداردها منوط به تعهد صریح به CSR است که خود یکی از دلایلی است که افزایش اقبال به CSR صریح را در اروپا توضیح می‌دهد" (جرمی مون، ۱۳۹۸: ۷۲-۶۸).

CSR فقط در یک و نهایتاً نزدیک به دو دهه گذشته در اروپا شکل قابل تشخیصی پیدا کرده است. این امر هم از عوامل مختلفی، از جمله تلاش کمیسیون اروپا برای قرار دادن CSR در دستور کار اروپا حاصل شده است. اولین اقدامات اتحادیه اروپا در زمینه CSR متمرکز بر بازار کار و سیاست‌های اشتغال بود. و رفته رفته CSR به یک عامل کلیدی تبدیل شد تا اروپا از رقابتی‌ترین، پویاترین و دانش بنیان ترین اقتصاد جهان تا سال ۲۰۱۰ برخوردار باشد.

در سند «پیمان سبز» اتحادیه اروپا، CSR به عنوان مفهومی که به موجب آن شرکت‌ها نگرانی‌های اجتماعی و زیست محیطی را در فعالیت تجاری و تعامل خود با سهامداران به صورت داوطلبانه ادغام می‌کنند، تعریف می‌شود. بنابراین "برداشت اتحادیه اروپا از CSR بر مفهوم انتخاب آزاد استوار است و از توانایی اندازه‌گیری عملکرد یک شرکت از نظر معیارهای اقتصادی، اجتماعی و زیست محیطی ناشی می‌شود. به دیگر معنا، CSR به عنوان یک سرمایه‌گذاری منطقی از طرف یک شرکت مستقل و به تبع بخشی از استراتژی تجاری آن و نه یک فعالیت خارجی و اضافی تلقی می‌شود" (Mullerat, 2018: 5).

خط‌مشی‌های CSR در کشورهای مختلف اروپایی شکل‌های مختلفی پیدا می‌کند. سنت‌ها و فرهنگ سیاسی یک کشور تا حدود زیادی نحوه برخورد دولت با موضوع را

۱-۲- چارچوب قانونی: ابزارهای حقوق بین الملل و

چارچوب قانون گذاری اتحادیه اروپا

در این قسمت به چگونگی روشن شدن مفهوم CSR در اسناد حقوق بین الملل، از جمله سازمان ملل، سازمان بین المللی کار (ILO) و OECD خواهیم پرداخت. بدین صورت که اسناد بین المللی و به ویژه اصول راهنمای سازمان ملل در زمینه تجارت و حقوق بشر (اصول راهنمای سازمان ملل)، بیانیه سه جانبه ILO مربوط به شرکت های چندملیتی و سیاست های اجتماعی آن (اعلامیه ILO MNE) و دستورالعمل های OECD برای شرکت های چندملیتی (دستورالعمل های OECD)، مورد بررسی قرار خواهند گرفت. همچنین نحوه برخورد با CSR طبق قوانین اتحادیه اروپا - هم از منظر قانون نرم و هم از منظر قوانین اجباری اتحادیه اروپا، با تأکید بر دستورالعمل EU/۹۵/۲۰۱۴ بررسی خواهد شد.

۱-۲-۱- اسناد حقوق بین الملل در زمینه CSR

اصول و استانداردهای RBC یا همان CSR این انتظار را دارند که مشاغل - صرف نظر از وضعیت حقوقی، اندازه، ساختار مالکیت و ... - از اثرات سو فعالیت های خود اجتناب کرده و به توسعه پایدار جوامعی که در آن فعالیت می کنند، کمک نمایند. به دیگر سخن این اسناد در قوانین نرم پیش بینی می کنند که بنگاه های اقتصادی "باید از ایجاد یا کمک به تأثیرات سو از طریق فعالیت های خود جلوگیری کرده و چنین تأثیراتی را در صورت بروز آنها برطرف کنند. همچنین از شرکت ها انتظار می رود با یک رابطه تجاری منطقی، تأثیرات سویی را که مستقیماً به فعالیت ها، محصولات یا خدماتشان مرتبط است، پیشگیری یا کاهش دهند. این موارد شامل فعالیت های آنها در زنجیره تأمین نیز است (OECD, 2017).

۱- اسناد سازمان ملل: از دهه ۷۰ میلادی موضوع

حقوق بشر و شرکت های فراملیتی و سایر شرکت های تجاری در سطح سازمان ملل بیشتر توسعه یافت و این روند با تحولات مهم در آغاز دهه ۲۰۱۰ به اوج خود رسید

کرد که با ترکیبی از اقدامات قانونی داوطلبانه و سخت، با هدف اجرای اصول راهنمای سازمان ملل و دستور کار سازمان ملل ۲۰۳۰، مسئولیت تجارت خود را با مسئولیت پذیری انجام دهند. به همین منظور برای توسعه پایدار در سطح اتحادیه اروپا، برخی از این تلاش ها منجر به تصویب قانون اتحادیه اروپا (شامل بخشنامه EU/۹۵/۲۰۱۴)، از این پس "بخشنامه NFR" شد. دستورالعمل NFR شامل توضیحاتی در مورد تعهدات گزارشگری غیرمالی است که شرکت های بزرگ باید تحت آن قرار گیرند. علاوه بر این، بنا به تحقیقات و گزارش های منتشر شده پژوهشگران "دستورالعمل NFR فقط برای شرکت های بزرگ قابل اجرا است و استانداردهای مشترکی را برای اعمال در همه شرکت ها تعیین نمی کند، در حالی که اشخاصی که در حوزه دستورالعمل NFR نیستند، قطعاً می توانند قوانین و اصول آن را انتخاب کنند. همچنین باید تأکید کرد که کشورهای عضو اقدامات و استانداردهای دستورالعمل NFR را کامل اجرا نکرده اند. در نتیجه، حتی در محدوده دستورالعمل، زمینه بازی شرکت ها در کل اتحادیه اروپا برقرار نشده است" (Katsara, 2020:8-10).

✓ در سال ۲۰۱۹، سند کاری کارکنان ((SWD COMMISSION STAFF (2019) 143 WORKING DOCUMENT توسط کمیسیون اروپا تصویب شده است که رویکرد اتحادیه اروپا به CSR را مشخص می کند.

۲- اسناد بین‌المللی ILO: اعلامیه سه‌جانبه ILO

مبنی بر بنگاه‌های چندملیتی و سیاست‌های اجتماعی ("اعلامیه MNE" نیز نامیده می‌شود)، اصلی‌ترین سند ILO است که راهنمایی‌های مستقیم شرکت‌ها (چندملیتی و ملی) در زمینه خط‌مشی‌های اجتماعی و شیوه‌های کار شامل پاسخگویی و پایداری شرکتی را فراهم می‌کند. اصول این سند به شرکت‌های چندملیتی و ملی، دولت‌های کشورهای میهمان و میزبان و سازمان‌های کارفرمایی و کارگری‌ای ارائه می‌شود که در زمینه‌هایی مانند اشتغال، آموزش، شرایط کار و زندگی، روابط صنعتی و همچنین سیاست‌های کلی دیگران را راهنمایی می‌کنند. به طور خاص، "در اعلامیه MNE، نقش‌ها و مسئولیت‌های دولت‌ها (میهمان و میزبان)، شرکت‌های چندملیتی و سازمان‌های کارگران و کارفرمایان بیان شده و این بازیگران را برای حل چالش‌های مناسب و شناسایی فرصت‌های رشد فراگیر گرد هم آورده است" (Katsara, 2020:18).

بعد از همه‌گیری Covid-19، در ۱۵ مه ۲۰۲۰، ILO سند دیگری را تصویب کرد که اصول انتخاب شده بیانیه MNE را به ویژه برای شرکت‌ها در پاسخ به همه‌گیری COVID-19 و آماده‌سازی برای بهبود و انعطاف‌پذیری را نشان می‌دهد که از میان آن‌ها، بند ۹ (در مورد چگونگی مشارکت شرکت‌ها در تحقق اصول و حقوق اساسی در کار) و بند ۱۰ (در مورد توصیه‌هایی که به بنگاه‌ها برای انجام دقت لازم در شناسایی، پیشگیری، کاهش و ارزیابی نحوه برخورد با تأثیرات منفی واقعی و بالقوه خود بر حقوق بشر انجام می‌شود) اهمیت دارند (Katsara, 2020:19).

۳- رهنمودها و راهنماهای OECD: دو سند مهم

OECD در چارچوب بحث CSR اهمیت دارند. اول، OECD آنچه را که به معنای RBC است از طریق راهنمای OECD برای شرکت‌های چندملیتی بیان کرده است. این رهنمودها برای اولین بار در سال ۱۹۷۶ به تصویب رسیدند و برای پنجمین بار در سال ۲۰۱۱ به روز

و منجر به تصویب "اصولی راهنمایی کننده" در زمینه تجارت و حقوق بشر؛ مبتنی بر اجرای چارچوب "حمایت، احترام و درمان" در سازمان ملل شد. لازم به ذکر است که این چارچوب در سال ۲۰۰۸ به شورای حقوق بشر سازمان ملل ارائه شد که بر سه ستون مستقل استوار بود و آن‌ها متقابلاً یکدیگر را پشتیبانی می‌کردند:

الف. وظیفه دولت برای محافظت در برابر نقض حقوق بشر توسط اشخاص ثالث، از جمله در زمینه تجارت و از طریق سیاست‌های مناسب و تنظیم مقررات و نظارت قضایی.

ب. مسئولیت شرکت در احترام به حقوق بشر. این به معنای زیر پا گذاشتن حقوق دیگران و رسیدگی به تأثیرات سوئی است که یک تجارت درگیر آن است. و

ج. نیاز به دسترسی بیشتر قربانیان به درمان (راه حل) مؤثر، اعم از قضایی و غیر قضایی.

سند مهم دیگر که این اعمال در آن به اوج خود رسید، تصویب اصول راهنمای سازمان ملل در زمینه تجارت و حقوق بشر بود که به عنوان مرجع معتبر جهانی در زمینه تجارت و حقوق بشر تبدیل شد. شورای حقوق بشر در قطعنامه ۱۷/۴ مصوبه ۱۶ ژوئن ۲۰۱۱، اصول راهنما را تأیید کرد. این اصول راهنما، شرایط اساسی احترام شرکت‌ها به حقوق بشر را تعیین می‌کند. اگرچه اجباری نیستند، اما در اصل از چارچوب قانونی کشورهای عضو الهام می‌گیرند و عناصر اصلی‌ای را که شرکت‌ها هنگام اجرای دقیق حقوق بشر باید به آن‌ها توجه کنند، توصیف می‌کنند. همچنین بایستی خاطر نشان کرد که از منظر قوانین نرم، آن‌ها تعهداتی قانونی برای بنگاه‌های اقتصادی تعیین و الزام نمی‌کنند. بلکه ابتدائاً، وظیفه دولت‌ها را در حمایت از حقوق بشر مشخص کرده و دوم، مسئولیت شرکت‌ها را برای حمایت از حقوق بشر در نظر گرفته‌اند و در نهایت لزوم تطبیق حقوق و تعهدات با راه‌حل‌های مناسب و مؤثر را هنگام نقض بیان می‌کنند (Katsara, 2020:15).

شدند. این رهنمودها بخشی از بیانیه و تصمیمات OECD در مورد سرمایه‌گذاری بین‌المللی و شرکت‌های چندملیتی است. مفاد این سند (قسمت اول)، توصیه‌های مورد حمایت دولت‌ها و فیدبک‌های آن‌ها به شرکت‌های چندملیتی است و کلیه زمینه‌های اصلی مسئولیت‌های شغلی را شامل می‌شود، از جمله: افشای اطلاعات، حقوق بشر، روابط شغلی و صنعتی، محیط زیست، مبارزه با رشوه و فساد، منافع مصرف‌کنندگان، علم و فناوری، رقابت و مالیات. قسمت دوم، مربوط به رویه‌های اجرایی آن است.

نکته مهم این است که مطابق این سند "کشورهای عضو باید با انجام فعالیت‌های تبلیغاتی، رسیدگی به سؤالات و مشارکت در حل مسائل مربوط به اجرای دستورالعمل‌ها در موارد خاص را با در نظر گرفتن راهنمای رویه‌های اجرایی پیوست، برای افزایش اثربخشی رهنمودها در سطح کشورهای عضو فراهم سازند" (Katsara, 2020: 20).

و در نهایت اینکه این رهنمود (راهنما) در تاریخ ۳۱ مه ۲۰۱۸ طی اجلاس سالانه OECD در سطح شورا تصویب شده است و می‌کوشد تا درک مشترک بین دولت‌ها و سهامداران در مورد بایسته‌ها و الزامات لازم برای RBC را ارتقا بخشد. این راهنما می‌تواند به شرکت‌ها در اجرای اصول راهنمای سازمان ملل و همچنین بیانیه سه‌جانبه ILO مبنی بر شرکت‌های چندملیتی و سیاست‌های اجتماعی کمک کند.

۴- راهنمای استاندارد ISO 26000: ISO 26000

در سال ۲۰۱۰ برای کمک به سازمان‌ها در ایجاد مزیت رقابتی و کسب شهرت در راستای کارهای مسئولانه و قابل اعتماد به وجود آمد. اجرای این استاندارد می‌تواند بر میزان گردش مالی شرکت، بهره‌وری، درک سهامداران و همچنین روابط جامعه و شرکت تأثیر مثبت بگذارد. ایزو ۲۶۰۰۰ به هفت موضوع اصلی مسئولیت اجتماعی می‌پردازد. این استاندارد با پوشش دادن مسائل مصرف‌کننده، حقوق بشر، مشارکت و توسعه جامعه،

شیوه‌های کارگری، محیط‌زیست و عملکردهای منصفانه، یک ساختار جامع CSR را ارائه می‌دهند که در آن هر یک از این عوامل وابستگی ذاتی به دیگری و متقابلاً به سازمان دارد. در هر یک از این موضوعات اصلی، زیرمجموعه‌ها مروری جامع‌تر بر مسائل CSR داخلی و خارجی را ارائه می‌دهند.

۲-۱- رویکرد CSR در قوانین اتحادیه اروپا

اسناد فوق‌الاشاره را می‌توان حداقل‌هایی دانست که شرکت‌ها می‌توانند در چارچوب CSR در نظر بگیرند و کمیسیون اتحادیه اروپا نیز به آن‌ها اشاره کرده است اما بایستی خاطر نشان ساخت که حمایت و تأیید عالی اتحادیه اروپا در مورد اثربخشی CSR غیر قابل انکار است و از این نظر، کمیسیون اروپا نقش محوری داشته است و مقامات دولتی، از جمله اعضای اتحادیه اروپا، نقش مهمی در حمایت و تشویق شرکت‌ها در تلاش برای انجام اعمال مسئولیت‌پذیرانه تجاری خود دارند و این مهم در چندین راستا و هدف اصلی متمرکز شده است:

(الف) رشد و پرورش شرکت‌ها در سراسر صنعت یا در بخش‌های جداگانه جهت همکاری در مورد ارائه بهترین راه‌حل‌ها،

(ب) ارائه مشوق‌هایی برای رشد و تعالی CSR، از جمله تعیین معیارها و سایر الزامات،

(ج) افزایش آگاهی و ارائه آموزش‌های لازم. در همین راستا کمیسیون از طریق ترکیبی از اقدامات داوطلبانه و اجباری، اجرای CSR توسط شرکت‌ها را تقویت کرده و موجب رشد آن شده است. به‌گونه‌ای که با توجه به بطن فعالیت‌های گسترده اخیر کمیسیون در مورد حمایت از اجرای برنامه ۲۰۳۰ سازمان ملل در راستای توسعه پایدار و اهداف توسعه پایدار (SDG)، رویکرد بسیار فعال کمیسیون در سطح اتحادیه اروپا در باب CSR به روشنی هویدا می‌گردد.

۱- سیر اسناد کمیسیون از سند ۲۰۱۱ تا سند ۲۰۱۹

در ارتباط با CSR: در سال ۲۰۱۱، با درخواست شورا و

پارلمان اروپا در راستای توسعه بیشتر خط‌مشی‌ها در CSR، کمیسیون، استراتژی CSR را ارائه کرد که شامل سال‌های ۲۰۱۱ تا ۲۰۱۴ است. هدف از ارائه چنین استراتژی‌ای، سنگ بنای رویکرد اتحادیه اروپا به CSR، همسویی بینش‌های بین‌المللی و اروپایی CSR بوده و است. برای این منظور، کمیسیون بر نیاز به اقدامات افقی و خاص تأکید نمود، روندهای خودتنظیمی و تنظیم مقررات را ساده کرد و نیاز به وجود مقررات مکمل را اثبات کرد، که با تصویب بخشنامه EU/۹۵/۲۰۱۴ و همچنین چندین بخشنامه فرعی به اوج خود رسید.

هر چند که کمیسیون در همان زمان ضمن احترام و به رسمیت شناختن تلاش‌های انجام شده، چالش‌های موجود در این زمینه را نیز نشان داد، از جمله این واقعیت که فقط حدود ۱۵ کشور عضو از ۲۷ کشور عضو آن زمان دارای یک چارچوب قانونی بودند و CSR به عنوان بخشی از عملیات اصلی شرکت‌ها در نظر گرفته نمی‌شد و طرح این پرسش که "آیا اقدامات داوطلبانه کافی است؟" قوت گرفت (Katsara, 2020:22).

اتحادیه اروپا علاوه بر تصویب دستورالعمل ۲۰۳۰ و اهداف توسعه پایدار خود در سال ۲۰۱۵ توسط سازمان ملل، بلندپروازانه ترین مرحله از نظر توسعه پایدار یعنی اجماع جدید اروپا را در ژوئن ۲۰۱۷ تصویب کرد. سندی که بر اساس آن، دستور کار ۲۰۳۰: مردم، سیاره، سعادت، صلح و مشارکت، به طور سیستماتیک ابعاد اجتماعی، اقتصادی و زیست‌محیطی را با هم ادغام و ارائه نمود. در این اجماع، این ادغام موجب ترویج و ارتقاء، CSR در کار در بخش خصوصی، از جمله سازمان‌های کارفرمایی و کارگری، به منظور اطمینان از رویکردهای مسئولانه، پایدار و مؤثر، شد.

در همین حال، پس از تصویب دستورالعمل EU/۹۵/۲۰۱۴، در ژوئن ۲۰۱۷ کمیسیون دستورالعمل‌های خود را در مورد تعهدات مندرج در این دستورالعمل، با هدف کمک به شرکت‌ها برای افشای اطلاعات زیست‌محیطی و اجتماعی منتشر کرد. در طی

سال‌های اخیر، تمرکز کمیسیون از مفهوم CSR به سمت مفهوم RBC تغییر یافته است که به نوعی با پایداری بیشتری در هم آمیخته است. و در نهایت در استراتژی ۲۰۲۰ لیسیون اروپا، کمیسیون متعهد شد، تا استراتژی اتحادیه اروپا را برای ارتقا CSR تمدید کند.

۲- بخشنامه EU/۹۵/۲۰۱۴ به عنوان اصلی‌ترین و

مهم‌ترین سند قانونی اتحادیه اروپا در حوزه CSR: این بخشنامه، قوانین مربوط به افشای اطلاعات غیرمالی و تنوع توسط شرکت‌های بزرگ را تعیین می‌کند و اساساً همین قانون است که شفافیت در گزارش‌های خاص و تعهدات ناشی از آن را بر عهده برخی از شرکت‌ها می‌گذارد. منطبق با مفاد این بخشنامه شرکت‌هایی که در محدوده آن قرار دارند (شرکت‌های بزرگ با منافع عمومی با بیش از ۵۰۰ کارمند) لازم است صورت‌های غیرمالی را در گزارش‌های سالانه خود قرار دهند. به دیگر سخن این دستورالعمل، شرکت‌ها را ملزم می‌کند تا مدل تجاری، خط‌مشی‌ها (از جمله فرآیندهای ارزیابی بایسته‌ها)، نتایج، ریسک‌های اصلی و مدیریت ریسک و شاخص‌های عملکرد کلیدی مربوط به تجارت خاص خود را در چهار زمینه: محیط، اجتماعی و امور کارمندان، احترام به حقوق بشر، و مبارزه با فساد و رشوه‌خواری ارائه دهند.

در همین راستا دستورالعمل EU/۹۵/۲۰۱۴ کمیسیون را موظف کرد مجموعه‌ای از دستورالعمل‌های غیر الزام‌آور را برای کمک به شرکت‌ها برای انجام چنین افشای اطلاعات غیرمالی و تنوع در چرخه گزارش دهی خود تهیه کند. بر این اساس، دستورالعمل‌های غیر الزام‌آور سال ۲۰۱۷ در مورد گزارشگری غیرمالی - که در سطور بالا به آن‌ها اشاره شد - یک ابزار پشتیبانی در این زمینه ارائه داد هر چند که از چارچوبی استاندارد برخوردار نبود.

برخی از محققین (Zhao, 2017:129) بر این باورند که دستورالعمل EU/۹۵/۲۰۱۴ باعث افزایش شفافیت شرکت‌ها در زمینه موضوعات اصلی پایداری در اروپا شده است. این رهبری مهم اتحادیه اروپا این توانایی

را دارد که نه تنها در عملکرد پایداری شرکت‌های مربوطه اروپایی تغییراتی ایجاد کند، بلکه همچنین می‌تواند شفافیت و اعتماد را در سراسر زنجیره‌های ارزش افزایش دهد و این قانون بهترین نمونه عملی خط‌مشی CSR را به جهانیان ارائه خواهد داد.

با تمام اقدامات مفید صورت گرفته در راستای بخشنامه ۲۰۱۴، ایراداتی به آن وارد است که از نگاه محققین (Katsara, 2020:25 - 26) به دور نمانده و در ذیل به صورت مختصر آورده می‌شوند؛

اول اینکه، دامنه این دستورالعمل محدود است، زیرا دستورالعمل در مورد شرکت‌های بزرگ (شرکت‌های بزرگ با منافع عمومی با بیش از ۵۰۰ کارمند) اعمال می‌شود و در عمل، شرکت‌های بزرگ بورسی را شامل می‌شود، همچنین بانک‌های بزرگ و شرکت‌های بیمه (خواه بورسی باشند یا نباشند)، مشروط بر اینکه بالای ۵۰۰ کارمند داشته باشند، اما بنگاه‌های کوچک و متوسط را که به این تعداد نمی‌رسند را تحت پوشش قرار نمی‌دهد. در همین راستا ذینفعان اذعان می‌دارند که تعهدات بخشنامه نباید فقط به شرکت‌های پذیرفته شده در بورس سهام محدود شود و باید شرایط بازی برابر در بین تمام شرکت‌های اتحادیه اروپا وجود داشته باشد. به دیگر سخن پیشنهاد می‌شود که دامنه دستورالعمل EU/۹۵/۲۰۱۴ بایستی گسترش یابد. دوم، قوانین مربوط به تعهدات غیرمالی باید الزام‌آور باشد زیرا این امر نشان از سیگنالی قوی است و شرکت‌ها را به انجام آن‌ها وامی‌دارد در حالی که اکنون این گونه نیست. سوم، لازم است برخی از قوانین و اصول بخشنامه، نحوه و چگونگی استانداردسازی محتوای گزارش‌ها را مشخص و تعیین کنند تا از اقدامات سلیقه‌ای در این مورد کاسته شود.

۲- CSR در ایران

رشد بخش خصوصی و بازار سرمایه کشور در چند سال اخیر سبب شده است تا شرکت‌ها دارای مجموعه‌ای از ضوابط کاری اخلاقی و اجتماعی شوند و مسئولیت

اجتماعی شرکتی در شرکت‌های ایرانی نهادینه شود. به همین دلیل مسئولیت اجتماعی یک وظیفه برای شرکت‌ها به شمار می‌رود و نباید به خاطر انجام این وظیفه، برتری یا امتیازی برای شرکت‌ها در نظر گرفت. با این وجود، ساختار اقتصادی صنعتی حاکم بر فضای اقتصادی-سیاسی ایران به گونه‌ای است که شرکت‌ها، انجام فعالیت‌های مسئولیت اجتماعی را علاوه بر اینکه هزینه به حساب می‌آورند، آن را باعث جا ماندن از فضای رقابتی می‌دانند. شدت یافتن فضای رقابتی باعث شده است تا برخی صاحبان صنایع و بسیاری از شرکت‌های برتر ایرانی به این مفهوم در فرآیندهای مدیریتی توجه کنند. اخذ گواهینامه‌های کیفیت زیست‌محیطی، گواهینامه‌های تعالی سازمانی و سرآمدی مفهوم مسئولیت‌های اجتماعی شرکت‌ها مانند ایزو 26000، از دیگر نشانه‌های روی آوردن شرکت‌ها به پذیرش مسئولیت اجتماعی است. دریافت این گواهینامه‌ها علاوه بر اینکه شرکت‌ها را به سمت بهره‌وری بیشتر سوق می‌دهد، برای شرکت‌ها مزیت رقابتی نیز ایجاد می‌نماید. شاید نیاز صنعتگران ایرانی به پیدا کردن شریک خارجی یکی از دلایل عمده حرکت صنایع به سمت مفهوم امروزی و مدرن مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها باشند.

۲-۱- طبقه بندی شرکت های ایرانی بر مبنای

میزان تعهد و پایبندی به CSR

به طور کلی شرکت‌های ایرانی را می‌توان در زمینه مسئولیت اجتماعی شرکتی به چهار دسته مسئولیت‌ناپذیر و غیرقانونی، حداقل مسئولیت، ناقص و راهبردی تقسیم نمود (گزارش وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی، ۱۳۹۸):

۱- مسئولیت‌ناپذیر: شرکت‌هایی که از قانون و

رسوم متعارف و استانداردهای عموماً پذیرفته شده اصلاً تبعیت نمی‌کنند و به کار قاچاق کالا، مبادرت می‌ورزند و یا درصد استثمر کارگران مهاجر هستند و اغلب از ضوابط قانونی مانند سلامتی و ایمنی، دستمزد، ساعات کار، تخطی می‌کنند، در این دسته جای می‌گیرند.

۲- دارای حداقل مسئولیت: این دسته از شرکت‌ها

از قوانینی چون ایمنی تولید، حداقل دستمزدها، فرصت‌های استخدام برابر، سلامتی کارگران، و ... تا حدودی سرپیچی می‌کنند و در صورتی که اجبار و الزام قوانین دولتی نباشد، این موارد را نه تنها رعایت نمی‌کنند بلکه رعایت این قوانین را هزینه‌ای اضافی برای خود می‌بینند.

۳- ناقص: این دسته از شرکت‌ها به طور علنی با

قوانین دولتی مخاصمه ندارند و در تعداد محدودی از فعالیت‌های مربوط به حوزه مسئولیت اجتماعی مشارکت دارند. برای مثال فعالیت این دسته از شرکت‌ها به صورت کمک به مؤسسات خیریه، مشارکت در فعالیت‌های اجتماعی، تأسیس مرکز نگهداری روزانه برای کودکان کارکنان، ارتقای کیفیت محصولات و اخذ گواهینامه ایزو است. علاوه بر این‌ها، تعهد اجتماعی این شرکت‌ها بسیار کم، تدریجی و غالباً ناشی از انگیزه‌های سودمحور هستند. عمده شرکت‌های برتر ایرانی در این دسته جای می‌گیرند.

۴- راهبردی: این شرکت‌ها موضع‌گیری نظام‌مند

در حوزه‌های متنوع برای عملکرد برتر دارند. انگیزه آن‌ها راهبردی و یا ابزاری است. این شرکت‌ها اغلب دارای خط‌مشی‌های اخلاقی قوی هستند. آن‌ها در جستجوی راه‌های سازگاری با محیط‌زیست از طریق برنامه‌هایی چون ایزو، برنامه‌های بازیافت، ایجاد راهکارهایی برای استفاده از ضایعات و توسعه بیشتر محصولات سبز می‌باشند. همکاری با محیط اجتماعی معمولاً یکی دیگر از اهداف این شرکت‌ها است.

۲-۲- عوامل تأثیرگذار بر تسهیل ترویج مسئولیت

اجتماعی شرکت‌ها در ایران

به نظر می‌رسد که در ایران سه عامل می‌تواند در وارد کردن مسئولیت اجتماعی به چرخه و ساختار مدیریتی شرکت‌ها مؤثر باشد که عبارتند از: دولت، شرکت‌های سهامی عام، شرکت‌های چند ملیتی (صالحی امیری، ۱۳۹۷: ۷-۱).

۱- نقش دولت: اهمیت نقش دولت در ترویج

سیاست‌های CSR در کشورهای در حال توسعه مانند ایران غیرقابل‌انکار است. حکومت به عنوان تنها نهاد مشروع اعمال زور و اجبار، از طریق سیاست‌های ترویجی، تشویقی، تنبیهی و حمایتی، مسئولیت اجتماعی را وارد ساختار درونی شرکت‌ها کند. همچنین از طریق تعامل با جامعه مدنی می‌تواند در آگاه‌سازی جامعه از نقش اجتماعی شرکت‌ها اقداماتی را به انجام رساند. دولت در سال‌های اخیر متوجه این مسئولیت خود شده و اقداماتی را به انجام رسانده است. از سوی دیگر در کشورهای در حال توسعه مانند ایران، مدیران شرکت‌ها و جامعه هیچ کنترلی در نحوه مدیریت اقتصاد کلان کشور ندارند و در اینجاست که نقش دولت پر رنگ می‌شود. دولت ضمن اطمینان از اینکه مدیران شرکت‌های بزرگ دولتی، مسئولیت‌پذیرانه رفتار می‌کنند تا بتوانند پیشگام سایر شرکت‌ها باشند، باید چشم‌انداز اقتصادی پایداری نیز در این حوزه داشته باشد. هر چند که بر اساس شواهد موجود می‌توان ادعان داشت که دولت هنوز شرایط اقتصادی پایداری را فراهم نکرده است که منجر به خدمات اجتماعی مناسب و حمایت از افراد محروم شود. در عین حال، دولت به جای اینکه یک بازیگر بی‌طرف در بازار باشد، یک رقیب اصلی در بازار است که منجر به توزیع بیش از حد کالاها یا خدماتی می‌شود که بخش خصوصی قادر به ارائه آن است. با توجه به وضعیت مطلوب دولت در مقایسه با بخش خصوصی، بعید است یک بازار رقابتی اتفاق بیفتد.

۲- نقش شرکت‌های سهامی عام: شرکت‌های سهامی

عام در ایران از یکسو به دلیل نوع ساختار درونیشان که نوعی ساختار دموکراتیک را به نمایش می‌گذارد، و نقش داشتن تعداد کثیری سهامدار در اداره شرکت و برخوردار بودن از قدرت اقتصادی - اجتماعی، توانایی لازم برای ایفای نقش مسئولیت اجتماعی را بیش از سایر شرکت‌ها در ایران دارند. این ویژگی‌ها باعث شده که این دسته از شرکت‌ها در خط مقدم شرکت‌هایی باشند که

دنبال قوانین بسته و گریخته ای بود که ناظر به مسئولیت اجتماعی است و به واقع در منابع داخلی دستورالعمل خاصی در رابطه با CSR وجود ندارد.

۳-۲-۱- اسناد و قوانین بالا دستی و دستوری

در این قسمت سعی بر آن است، قوانین و اسنادی را که می‌توان از آنها به نوعی معنای دستور و الزام را استخراج کرد، ذکر کنیم.

۱- قانون اساسی: قانون اساسی ایران، فصلی را

اختصاص به حقوق ملت داده است. بر این اساس و طبق این قاعده که همه قوانین عادی باید ملهم و بر اساس قانون اساسی نوشته شود. قانون اساسی ایران در فصل سوم اصول متعددی را به حقوق مربوط به فعالیت اقتصادی اختصاص داده که اهم آنها اصل ۱۹، اصل ۲۰، بندهای ۲ و ۴ اصل ۲۱، اصل ۲۸، اصل ۲۹، اصل ۴۳ و اصل ۵۰ از فصل چهارم است.

۲- قانون مجازات اسلامی: طبق ماده ۶۸۸

(تعزیرات و مجازات‌های بازدارنده): "هر اقدامی که تهدید علیه بهداشت عمومی شناخته شود از قبیل آلوده کردن آب آشامیدنی یا توزیع آب آشامیدنی آلوده، دفع غیربهداشتی فضولات انسانی و دامی و مواد زائد، ریختن مواد مسموم کننده در رودخانه‌ها، زباله در خیابان‌ها و کشتار غیرمجاز دام، استفاده غیر مجاز فاضلاب خام یا پس آب تصفیه‌خانه‌های فاضلاب برای مصارف کشاورزی ممنوع می‌باشد و مرتکبین چنانچه طبق قوانین خاص مشمول مجازات شدیدتری نباشند، به حبس تا یک سال محکوم خواهند شد."

این ماده قابلیت تسری به کلیه شرکت‌ها را نیز دارد (نجات و دبیری، ۱۳۹۹: ۱۷۷-۱۷۲).

۳- قانون کار: قانون کار مصوب ۱۳۶۷ مجمع

تشخیص مصلحت نظام، بالاترین سند حاکم بر کار در ایران است. بر این اساس یکی از مهم‌ترین زمینه‌های مسئولیت اجتماعی شرکت، همین قانون کار است. قانون کار در موارد متعددی حقوق بنیادین مربوط به مسئولیت

مسئولیت خود در برابر اجتماع را به انجام می‌رسانند. به طور کلی، شرکت‌های سهامی عام راحت‌تر می‌توانند با جامعه تعامل برقرار کرده، در جهت رفع معضلات اجتماعی مشارکت کنند و خود را ملزم به پاسخگویی نمایند. از سوی دیگر، سازمان بورس نیز از ابزارهای لازم برای ترویج مسئولیت اجتماعی، ملزم کردن شرکت‌ها به تعهد اجتماعی و مسئولیت پذیر کردن آنها برخوردار است. به عنوان مثال، سازمان بورس می‌تواند گزارشدهی اجتماعی و زیست محیطی شرکت‌ها را برای شرکت‌های سهامی عام پذیرفته شده در بورس اجباری کند.

۳- نقش شرکت‌های چند ملیتی: این شرکت‌ها به

سبب تجارب بسیاری که در زمینه ایفای مسئولیت اجتماعی در سایر نقاط جهان دارند، می‌توانند الگویی برای شرکت‌های ایرانی در ایفای نقش مسئولیت اجتماعی باشند؛ هر چند که اینگونه شرکت‌ها نیز نمونه کامل و مناسبی از مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها نمی‌باشند. باید پذیرفت که دوباره و بعد حل شدن معضلات اولیه و امضاء مجدد توافق نامه برجام، قطعاً حضور شرکت‌های چند ملیتی در ایران رو به گسترش خواهد رفت و این شرکت‌ها فعالیت‌هایشان را در مناطق محروم متمرکز خواهند نمود، پس فرصت مناسبی است که شرکت‌های داخلی از تجارب آنها بهره بگیرند. البته لازم به ذکر است که در خصوص فعالیتهای اجتماعی و فرهنگی شرکت‌های چند ملیتی، در ایران حساسیتهایی وجود دارد که باید حساسیت در خصوص آنها کاهش یابد.

۳-۲- چارچوب قانونی و قانون‌گذاری در ایران

بر خلاف نظم موجود در چارچوب قانونی اتحادیه اروپا و ارائه اسناد و توصیه های مهم و کاربردی به فراخور زمان و با توجه به شرایط و بروز مسائل ناشناخته در این حوزه ، اسناد داخلی حاکم بر CSR را باید در گفتمان حقوق داخلی - با توجه به نداشتن قوام این مفهوم در ایران - بررسی کرد. به دیگر سخن در این زمینه باید به

اجتماعی شرکت‌ها را (نه به طور مستقیم) تبیین کرده است. لازم به ذکر است که مخاطب این قانون حسب ماده ۱ تمام بنگاه‌ها و کارگاه‌های داخل در جمهوری اسلامی ایران می‌باشند. حقوق کار و قوانین آن از جمله قواعد آمره است. بر این اساس خود آمره بودن و غیر قابل تخلف بودن، از جمله شرایط و ویژگی‌هایی برای حفظ حداقل‌های مسئولیت کارگاه و کارفرما است. رعایت قواعد تأمین اجتماعی نیز در جهت رعایت مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها مورد تأکید است. بر این اساس تأمین اجتماعی نیز با در نظر گرفتن مواردی، رعایت این قواعد را برای شرکت‌ها الزام‌آور دانسته است (پنداشته پور، ۱۳۹۹: ۹۵-۹۴).

۴- قانون برنامه پنج‌ساله پنجم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران: طبق بند الف ماده ۱۹۲ برنامه پنجم توسعه که در سال ۱۳۹۵ نیز لازم‌الاجرا بوده است. واحدهای بزرگ صنعتی موظف شده‌اند طرح‌ها و پروژه‌های بزرگ خود را پیش از اجرا و در مرحله انجام مطالعات امکان‌سنجی و مکان‌یابی، با هدف کاهش عوامل آلوده‌کننده و مخرب محیط‌زیست، بر اساس مصوبات شورای عالی حفاظت محیط‌زیست، مورد ارزیابی آثار زیست‌محیطی قرار دهند.

۵- قانون حفاظت و بهسازی محیط‌زیست: ماده ۹ این قانون مقرر می‌دارد: "اقدام به هر عملی که موجبات آلودگی محیط‌زیست را فراهم نماید ممنوع است".

۶- قانون نحوه جلوگیری از آلودگی هوا: ماده ۱۲: "احداث کارخانجات و کارگاه‌های جدید و توسعه و تغییر محل و یا خط تولید کارخانجات و کارگاه‌های موجود مستلزم رعایت ضوابط و معیارهای سازمان حفاظت محیط‌زیست می‌باشد". ماده ۱۴: "فعالیت کارخانجات و کارگاه‌های جدیدی که ضوابط و معیارهای موضوع ماده ۱۲ را رعایت ننمایند و همچنین فعالیت و بهره‌برداری از کارخانجات و کارگاه‌ها و نیروگاه‌هایی که بیش از حد مجاز موجبات آلودگی هوا را فراهم آورند ممنوع است". ضمانت اجرای مواد ۱۲ و ۱۴ در ماده‌ی ۱۶ آمده است.

ماده ۱۶: "در صورتی که صاحبان و مسئولان کارخانجات و کارگاه‌ها و نیروگاه‌های آلوده‌کننده ظرف مهلت تعیین‌شده مبادرت به رفع آلودگی یا ممانعت از کار و فعالیت کارخانه و کارگاه مربوط نمایند، در پایان مهلت مقرر به درخواست سازمان حفاظت محیط‌زیست و دستور مرجع قضائی ذی‌ربط محل که بلافاصله توسط مأمورین انتظامی به مورد اجرا گذاشته می‌شود از کار و فعالیت کارخانجات و کارگاه‌های آلوده‌کننده جلوگیری به عمل خواهد آمد".

۷- قانون برنامه پنج‌ساله ششم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران: ماده ۱۲۵ قانون مذکور بیان می‌دارد: "به منظور افزایش ظرفیت تولید نفت به شرکت ملی نفت ایران اجازه داده می‌شود نسبت به انعقاد قراردادهای اکتشاف و توسعه میادین با تأمین منابع مالی با طرف‌های خارجی یا شرکت‌های صاحب صلاحیت داخلی، متناسب با شرایط هر میدان با رعایت اصول و شرایط اقدام نماید"، که در بند ۸ آن رعایت مقررات و ملاحظات زیست‌محیطی بیان شده است. همچنین در ماده ۱۲۹ این قانون نیز به وزارت نفت تکلیف شده که "برای فعالیتهای اکتشاف، توسعه، استخراج و تولید نفت و گاز توسط شرکت‌های تابعه وزارت نفت و شرکت‌های صاحب صلاحیت، با اتخاذ ضوابط و معیارهای سلامتی، ایمنی و زیست‌محیطی نظارت نماید".

۸- قانون حفاظت دریا و رودخانه‌های مرزی از آلودگی با مواد نفتی: مطابق با ماده ۲ قانون مذکور: "آلوده کردن رودخانه‌های مرزی و آب‌های داخلی و دریا یا آلوده کردن رودخانه‌های مرزی و آب‌های داخلی و دریای سرزمینی ایران به نفت یا هر نوع مخلوط نفتی خواه توسط کشتی‌ها و خواه توسط سکوها یا حفاری یا جزایر مصنوعی (اعم از ثابت و شناور) و خواه توسط لوله‌ها و تأسیسات و مخازن نفتی واقع در خشکی یا دریا ممنوع است و مرتکب به حبس جنحه‌ای از شش ماه تا دو سال یا پرداخت جزای نقدی از یک میلیون تا ده میلیون ریال یا به هر دو مجازات محکوم می‌گردد در صورتی که آلودگی

یک در هزار از فروش تولیدات خود را با تشخیص و تحت نظر سازمان حفاظت محیط زیست صرف کنترل آلودگی ها و جبران زیان ناشی از آلودگی ها و ایجاد فضای سبز نمایند و جوه هزینه شده از این محل جزو هزینه های قابل قبول مؤسسه مربوط محاسبه خواهد شد.

۱۱- قانون حداکثر استفاده از توان دولتی و

خدماتی در تأمین نیازهای کشور : طبق ماده ۴ قانون مذکور دستگاه های موضوع ماده ۲ این قانون موظف اند در اجرای کلیه طرح ها و پروژه های خدماتی، ساخت، نصب و تأمین کالاها، تجهیزات، لوازم و فرآورده ها به گونه ای برنامه ریزی کنند که حداقل پنجاه و یک درصد هزینه هر طرح و پروژه آن ها به صورت کار در داخل کشور باشد.

۱۲- قانون مسئولیت مدنی : مطابق ماده ۲ قانون

مسئولیت مدنی: "در موردی که عمل واردکننده زیان موجب خسارت مادی یا معنوی زیان دیده شده باشد دادگاه پس از رسیدگی و ثبوت امر او را به جبران خسارات مزبور محکوم می نماید و چنان چه عمل واردکننده زیان فقط موجب یکی از خسارات مزبور باشد دادگاه او را به جبران همان نوع خساراتی که وارد نموده محکوم خواهد نمود".

توضیح ؛ با توجه به اینکه صراحتاً مقررات قانونی درباره ی مسئولیت اجتماعی شرکت ها وجود ندارد می توان به ماده ی ۲ قانون مذکور که مقررهای عام دارد مراجعه نمود. هرگاه از نتیجه ی اعمال ، فعالیت ها و تصمیمات شرکت به جامعه ، اشخاص و محیط زیست خسارتی وارد شود که به صراحت در قوانین دیگر نباشد می توان به این ماده قانونی استناد کرد.

۱۳- قانون اساسنامه شرکت ملی نفت ایران: طبق

ماده ۸۰ قانون مذکور: "شرکت در تأمین رفاه، بهداشت و درمان، امور فرهنگی و دینی، آموزش و خدماتی، تفریحات سالم و ارتقای تخصص های شغلی کارکنان خود، حفاظت آن ها در مقابل حوادث و کمک به تهیه مسکن آنان در حد متعارف و متناسب با سختی کار و شرایط اقلیمی محل خدمت کارکنان مطابق آیین نامه ای که بر اساس مصوبات

به واسطه بی مبالائی یا بی احتیاطی واقع شود. مجازات مرتکب حداقل جزای نقدی مذکور است. نیروی دریایی یا ژاندارمری کشور برحسب مورد به منظور جلب و دستگیری مرتکب و تنظیم صورت مجلس تشخیص میزان آلودگی در صورتی که وسیله آلوده کننده نفت کش باشد آن را متوقف و در مورد سایر منابع آلوده کننده از ادامه عملیات آن ها جلوگیری به عمل خواهد آورد".

همچنین مطابق ماده ۱۸ قانون اخیرالذکر: "مقام صلاحیت دار اجرای این قانون از طرف دولت جمهوری اسلامی ایران سازمان بنادر و دریانوردی می باشد. سازمان هواپیمایی کشوری، وزارت نفت و شرکت های تابعه وزارت جهاد کشاورزی و سازمان هواشناسی مکلف اند همکاری لازم را با سازمان های بنادر و دریانوردی و حفاظت محیط زیست به عمل آورند. تبصره : نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران با موافقت فرماندهی کل قوا همکاری های لازم را با سازمان های بنادر و دریانوردی و حفاظت محیط زیست به عمل خواهند آورد".

۹- قانون مدیریت پسماند و ضوابط و روش های

مدیریت اجرایی پسماندهای صنعتی و ویژه در وزارت نفت: طبق مواد ۱ و ۱۵ و ۱۶ این قانون و جهت تحقق اصل پنجاهم (۵۰) قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران و به منظور حفظ محیط زیست کشور از آثار زیان بار پسماندها و مدیریت بهینه آن ها، کلیه وزارتخانه و سازمان ها و مؤسسات و نهادهای دولتی و نهادهای عمومی غیردولتی که شمول قانون بر آن ها مستلزم ذکر نام می باشد و کلیه شرکت ها و مؤسسات و اشخاص حقیقی و حقوقی، موظف اند مقررات و سیاست های مقرر در این قانون را رعایت نمایند. این ماده مشمول وزارت نفت و شرکت های تابعه نیز می شود.

۱۰- قانون برخی از درآمدهای دولت و مصرف آن

در موارد معین و آیین نامه اجرایی آن: طبق بند (د) ماده ۴۵ قانون مذکور ، به منظور فراهم نمودن امکانات و تجهیزات لازم جهت پیشگیری و جلوگیری از آلودگی ناشی از صنایع آلوده کننده، کارخانه ها و کارگاه ها موظف اند

مجمع، قوانین و مقررات مربوط به تصویب هیئت‌مدیره می‌رسد، اقدام می‌نماید.

تبصره - شرکت موظف است در حوزه‌های جغرافیایی فعالیت خود، نسبت به ایفای مسئولیت‌های اجتماعی، در قالب توسعه پایدار و حفظ محیط‌زیست، مستقیماً و یا از طریق شرکت‌های طرف قرارداد در چهارچوب بودجه سنواتی شرکت اقدام نماید".

این ماده قانونی برای اولین بار و با صراحت از مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها صحبت به میان آورده است. لازم به توضیح می‌باشد که طبق برنامه‌های قبلی وزارت نفت تهیهی دستورالعمل جهت تعیین و یکسان‌سازی اقدامات در این زمینه ضروری می‌باشد. هرچند که این ماده قانونی شرکت ملی نفت و شرکت‌های فرعی تابعه را ملزم به رعایت مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها نموده است اما ضمانت اجرای عدم انجام آن را مشخص نکرده است.

۱۴- قانون تجارت: به عقیده نگارندگان و برخلاف عقیده برخی از محققین (نوری یوشانلویی و جوهر، ۱۳۹۸: ۶۱۸-۶۱۷) که بخش یازدهم از قانون تجارت اصلاحی ۱۳۴۷ (مقررات جزایی) را از باب مسئول بودن مدیران به دلیل قصور، زیاده‌خواهی و کلاهبرداری آن‌ها مرتبط با مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها می‌دانند. اصلاحیه‌ی قانون تجارت مصوب ۱۳۴۷ نشان از مقررات راهبری و حاکمیت شرکتی دارد و بسیاری از جوهر راهبری شرکتی را می‌توان در این قانون مشاهده کرد؛ نه قوانین و یا مقررات مرتبط با حوزه CSR.

۳-۲-۲- قوانین تشویقی - تنبیهی

در این قسمت به نمونه‌هایی از قوانین موجود که به نوعی با توجه به گزینه‌های مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها تصویب شده است پرداخته می‌شود.

۱- قانون مالیات بر ارزش افزوده (تبصره ۱ ماده ۳۸ قانون)

۲- قانون مالیات‌های مستقیم (بند الف ماده ۱۲۷ قانون)

۳- قانون رفع موانع تولید رقابت‌پذیر و ارتقای نظام مالی کشور (ماده ۱۲ قانون)

۴- قانون برنامه پنج‌ساله پنجم توسعه اقتصادی اجتماعی و فرهنگی توسعه (ماده ۱۳۸ قانون)

۵- قانون برنامه پنج‌ساله ششم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی (ماده ۴۷ قانون)

۶- تصویب‌نامه کمیسیون موضوع اصل ۱۳۸ قانون اساسی: به موجب تصویب‌نامه، در خصوص انتخاب صنایع و خدمات سبز و برگزیده، سازمان حفاظت محیط‌زیست مکلف است سالانه به منظور ایجاد فضا برای تبادل تجربیات موفق مدیران دستگاه‌های دولتی و نهادهای غیردولتی و ارتقاء سطح نگرش زیست‌محیطی آنان به حفظ محیط‌زیست و کاهش آلودگی‌های زیست‌محیطی و همچنین، اجرای فعالیت‌های مدیریت سبز، طبق ضوابط مربوطه اقدام به گزینش صنایع و واحدهای خدماتی سبز نماید تا ضمن تشویق، موجبات رقابت جهت گسترش استقرار نظام مدیریت محیط‌زیست را فراهم نماید.

۷- قانون نظام صنفی (ماده ۱۵ و همچنین بند ز) ماده ۳۷ و تبصره‌های ۱ و ۲ آن و ماده ۹۲ این قانون به مسئولیت اجتماعی واحدهای صنفی اشاره می‌کند.

نتیجه

مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها در جستجوی توازن میان انتفاع اجتماع ذی‌نفعان؛ سهامداران و جامعه توأمان است تا هم‌راستا با حفظ حقوق سهامداران، ساختارهای اقتصادی و اجتماعی مسائلی نظیر محیط‌زیست، اقتصاد، فرهنگ، ارزش‌ها، آداب و رسوم و ... جامعه محیط بر شرکت را نیز حفظ کند. این دو رویکرد متأثر از دو اندیشه کلان فلسفی، اقتصادی و ایدئولوژیک ریشه‌ای اصالت فرد و اصالت اجتماع و در ادامه اندیشه‌های موافق و مخالف و یا منتقد سرمایه‌داری بوده و هست که به نظر می‌رسد مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها به عنوان یک تئوری برآمده از نقد سرمایه‌داری با رویکرد حقوقی و فقهی کشور ما سازگار باشد. لذا مبنای مسئولیت اجتماعی ایجاد تعادل

مقالات:

(۱) پنداشته پور، محمد رضا (تابستان ۱۳۹۹)؛ مسئولیت اجتماعی شرکت‌های تجاری؛ فصلنامه پژوهش‌های حقوقی میان‌رشته‌ای، دوره اول، شماره دوم.

(۲) پور فتحی، نغمه (فروردین و اردیبهشت ۱۳۹۸)؛ مدیریت مسئولیت‌های اجتماعی؛ مجموعه مقالات کنفرانس ملی فرهنگ سازمانی با رویکرد توسعه، نشریه علمی، پژوهشی و اطلاع‌رسانی مدیریت (ویژه‌نامه کنفرانس ملی فرهنگ سازمانی)، شماره ۱۹۰.

(۳) رحیمیان، نظام‌الدین و کاظم پور، مرتضی (زمستان ۱۳۹۷)؛ مسئولیت‌پذیری اجتماعی شرکت‌ها: مفاهیم، ابعاد، نظریه‌ها و مروری بر مدل‌های آن؛ فصلنامه پژوهش حسابداری، دوره هشتم، شماره ۴.

(۴) سید امین، نجات و دبیری، فرهاد (تابستان ۱۳۹۹)؛ بررسی چالش‌های کیفی ناشی از اجرای ماده ۶۸۸ قانون مجازات اسلامی؛ مجله مطالعات حقوقی دانشگاه شیراز، دوره هفتم، شماره دوم.

(۵) صالحی امیری، سید رضا و همکاران (تابستان ۱۳۹۷)؛ مسئولیت اجتماعی سازمانها؛ پژوهشکده تحقیقات استراتژیک مجمع تشخیص مصلحت نظام، گروه پژوهش‌های فرهنگی و اجتماعی، پژوهشنامه شماره ۲۱.

(۶) نوری یوشانلوئی، جعفر و جوهر، سعید (۱۳۹۸)؛ مفهوم شناسی مسئولیت اجتماعی شرکت‌های تجاری در حقوق آلمان، فرانسه، انگلستان و ایران با رویکرد تطبیقی؛ مطالعات حقوق تطبیقی، دوره ۵، شماره ۲.

Article:

1) andreas, andrikopoulos. (2018). "corporate social responsibility reporting in financial institutions: evidence from euronext" Journal of Accounting and Economic.

میان بیشینه‌سازی سود اعضای شرکت از یک سو و حقوق اعضای ذی‌نفع جامعه از سوی دیگر می‌باشد. از سوی دیگر مشخص گردید که اگرچه در حقوق تجارت ایران به موضوع مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها پرداخته لیکن این رویکرد در قوانین دیگر نظیر قانون اساسی، قوانین مرتبط با حقوق کار، محیط‌زیست، پولی و بانکی و ... استنتاج می‌شود. حقوق کشور ما در قوانین مختلف بنا به مورد و به طور ضمنی به پذیرش وجود نهاد مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها پرداخته، هرچند نیازمند تصریح در قوانین تجاری است لیکن به عنوان یک نهاد حقوقی مؤثر و کارآمد، موجود و قابل پذیرش است. اما در حقوق اتحادیه اروپا به صراحت به موضوع مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها پرداخته شده و کشورهای عضو در تدوین قوانین خود به آن توجه دارند کشورهای عضو اتحادیه اروپا در موضوع مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها دارای خط‌مشی مشخصی هستند. همچنین ایران در پذیرش شیوه‌های CSR از کشورهای عضو اتحادیه اروپا عقب است. واضح است که ایران برای ارتقاء CSR به منظور پیشگیری از سایر کشورهای اروپایی، نیازمند یک رویکرد قوی قانونمند است. بدین منظور لازم است تا در مدت زمان متناسب، متولیان امر یک قانون CSR منسجم را تدوین و تصویب کنند.

منابع

کتاب:

(۱) شاه‌حسینی، محمدعلی و عربلوی مقدم، سعید (۱۳۹۷)؛ مسئولیت اجتماعی شرکتی رویکردی جامع، چاپ دوم، تهران، انتشارات دانشگاه تهران.

(۲) مون، جرمی (۱۳۹۸)؛ درآمدی بر مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها؛ ترجمه محمد سردار نیا، چاپ اول، شرکت چاپ و نشر بازرگانی.

- United in Sustainable Diversity”, Springer International Publishing Switzerland, 2018.
- 12) Katsara, Christina “Corporate social responsibility (CSR) and its implementation into EU Company law”, Policy Department for Citizens’ Rights and Constitutional Affairs, Directorate-General for Internal Policies, PE 658.541 - November 2020.
 - 13) Mullerat, Ramon “Corporate Social Responsibility: A European Perspective”, Published with the support of the European Commission, Vol.13, No.6, June 2019.
 - 14) Zhao, J “Promoting More Socially Responsibly Corporations through a Corporate Law Regulatory Framework”, Legal Studies, 37(1), 2017.
- DOCUMENTS:**
- 1) COMMISSION STAFF WORKING DOCUMENT, Corporate Social Responsibility, Responsible Business Conduct, and Business & Human Rights: Overview of Progress, Brussels, 20.3.2019, SWD (2019) 143 final.
 - 2) Directive 2014/95/EU of the European Parliament and of the Council of 22 October 2014 amending Directive 2013/34/EU as regards disclosure of non-financial and diversity information by certain large undertakings and groups, OJ L 330, 15.11.2019.
 - 3) OECD, Promoting sustainable global supply chains: international standards, due diligence and grievance mechanisms, Hamburg, 2017.
 - 2) Biddle, G. Hilary, Verdi, R. (2019). "how Does Financial Reporting Quality Improve Investment Efficiency? "Journal of Accounting and Economic.
 - 3) Barth, M. Y. Konehitchki, and W. Landsman, (2018). "Cost of capital and financial statement transparency". Working paper Stanford University, Palo Alto, CA.
 - 4) Beatty, A. S. Liao, and J. Weber, (2017). "The effect of private information and monitoring on the role of accounting quality in investment decisions". Working paper.
 - 5) Bertrand, M. and S. Mullainathan, (2018). "Enioving the quiet life? Corporate governance and managerial preferences". Journal of Political Economy 111, 1043.
 - 6) Bhattacharya, N. H. Desai, and K. Venkataraman, (2017), "Earning quality and information asymmetry: evidence from trading codts, working paper". Working Paoper.
 - 7) Bhattacharya, U. H. Daouk, and M. Welker. (2003). "The world price of camings opacity". The Accounting Review 78 (3): 641-678.
 - 8) Biddle, G. Hilary G. (2018). "Accounting Qiality and Firm-Level Capital Investment". The Accounting Review, 81, 963-982.
 - 9) Bushman, R. and A. Smith, (2018). "Financial accounting information and corporate governance". Journal of Accounting Economics 31, 237-333.
 - 10) Bushman, R, Piotroski. J. and Smith. (2017). "What Determines Corporate Transparency?" First draft September 2001. Working Paper
 - 11) Idowu, Samuel O. et al. “Corporate Social Responsibility in Europe: